

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ 23

วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

สุภางค์ จันทวานิช

วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

สุภาวงศ์ จันทวานิช

เลขทะเบียน **M 0149647**

วันลงทะเบียน 1 ก.ค. 2559

เลขเรียกหนังสือ

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2559

125.-

สภาวะ จันทวานิช

วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ / สภาวะ จันทวานิช

1. วิจัย

0.014

ISBN 974-03-1755-3

สปจ. 141/23

สรรคุณคำวิชาการ ผู้สัจคม
www.ChulaPress.com
Knowledge to All

ลิขสิทธิ์ของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ 1-4	จำนวนครั้งละ	1,000 เล่ม	พ.ศ. 2531, 2533-2535
พิมพ์ครั้งที่ 5-8	จำนวนครั้งละ	2,000 เล่ม	พ.ศ. 2539-2540, 2542
พิมพ์ครั้งที่ 9-10	จำนวนครั้งละ	3,000 เล่ม	พ.ศ. 2543, 2545
พิมพ์ครั้งที่ 11	จำนวน	2,000 เล่ม	พ.ศ. 2546
พิมพ์ครั้งที่ 12-15	จำนวนครั้งละ	3,000 เล่ม	พ.ศ. 2547-2550
พิมพ์ครั้งที่ 16	จำนวน	4,000 เล่ม	พ.ศ. 2551
พิมพ์ครั้งที่ 17-18	จำนวนครั้งละ	3,000 เล่ม	พ.ศ. 2552-2553
พิมพ์ครั้งที่ 19	จำนวน	2,000 เล่ม	พ.ศ. 2554
พิมพ์ครั้งที่ 20-23	จำนวนครั้งละ	3,000 เล่ม	พ.ศ. 2555-2557, 2559

การผลิตและการลอกเลียนหนังสือเล่มนี้ไม่ว่ารูปแบบใดทั้งสิ้น

ต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้จัดทำหน้าย **ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

สาขา

ศาลาพระเกี้ยว โทร. 0-2218-7000-3 โทรสาร 0-2255-4441

สยามสแควร์ โทร. 0-2216-9811-2 โทรสาร 0-2254-9495

ม.นเรศวร จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-0162-4 โทรสาร 0-5526-0165

ม.เทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา โทร. 0-4421-6131-4 โทรสาร 0-4421-6135

ม.บูรพา จ.ชลบุรี โทร. 0-3839-4855-9 โทรสาร 0-3839-3239

โรงเรียนนายร้อย จปร. จ.นครนายก โทร. 0-3739-3023 โทรสาร 0-3739-3023

ม.พะเยา จ.พะเยา โทร. 0-5446-6799-800 โทรสาร 0-5446-6798

จัตุรัสจามจुरี (CHAMCHURI SQUARE) ชั้น 4 โทร. 0-2160-5301-2 โทรสาร 0-2160-5304

รัตนนิเบศร์ (แยกแคราย) โทร. 0-2950-5408-9 โทรสาร 0-2950-5405

ม.เทคโนโลยีราชมงคลอีสาน จ.นครราชสีมา

โทร. 0-4492-2662-3 โทรสาร 0-4492-2664 มือถือ 08-6392-7785

Call Center (จัดส่งทั่วประเทศ) โทร. 0-2255-4433 <http://www.chulabook.com>

และเครือข่าย

ร้านค้า หนังสือเข้าชั้นเรียน ติดต่อแผนกขายส่ง สาขารัตนนิเบศร์ (แยกแคราย)

โทร. 0-2950-5408-9 โทรสาร 0-2950-5405

มีจำหน่ายที่ ร้านซีเอ็ดทุกสาขา ร้านนายอินทร์ทุกสาขา และร้านหนังสือชั้นนำทั่วประเทศ

กองบรรณาธิการ : จุฬามาศ ตั้งจิตทวีชัย

ออกแบบปก : กิตติกร สุรางค์

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [5903-177] โทร. 0-2218-3557 โทรสาร 0-2215-3612

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ 1

หนังสือเรื่องวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ผู้เขียนได้เรียบเรียงขึ้นนี้ มีอนุสนธิมาจากการรวมกลุ่มของนักวิจัยเชิงคุณภาพที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในราวปี พ.ศ. 2520 เพื่อที่จะสนับสนุนให้มีการวิจัยในลักษณะนี้ให้มากขึ้นในประเทศไทย และได้จัดให้มีการอบรมเรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพ ในระยะดังกล่าว ผู้เขียนได้มีบทบาทเป็นเลขานุการของกลุ่มนักวิจัยกลุ่มนี้ และเป็นผู้จัดการอบรมเรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงได้สังเกตเห็นความจำเป็นในการที่จะจัดทำหนังสือเกี่ยวกับเทคนิควิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ครั้นต่อมา เมื่อผู้เขียนมาเป็นอาจารย์อยู่ในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ได้รับมอบหมายให้สอนวิชาว่าด้วยเรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพ และวิชาในชื่ออื่น ๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกัน จึงจำเป็นที่จะต้องทำเอกสารคำสอนขึ้น ในที่สุดจึงได้ตัดสินใจเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้น

ในการเรียบเรียงครั้งนี้ ผู้เขียนได้ตัดสินใจเลือกเทคนิควิธีที่ใช้กันมาก ในการวิจัยเชิงคุณภาพ และที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจจะใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จึงมีเทคนิคเฉพาะบางอย่าง เช่น การศึกษาประวัติชีวิต การวิเคราะห์เนื้อหา ปรากฏอยู่ด้วย

การเรียบเรียงหนังสือนี้ ผู้เขียนได้รับความสนับสนุนจากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงใคร่ขอแสดงความขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ ผู้เขียนหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจจะใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ อนึ่ง ผู้เขียนได้ประมวลบทความเกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ได้เคยเขียนไว้ในอดีต และหนังสือหรือเอกสารเหล่านั้นไม่มีจำหน่ายอีกแล้วไว้ในภาคผนวกเพื่อให้ผู้สนใจ ติดตาม ได้มีโอกาสศึกษาด้วย

สุภางค์ จันทวานิช

กรกฎาคม 2531

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ	1
- ความรู้ ปัญหา และการวิจัย	1
- ลักษณะของความเป็นจริงทางสังคม	7
- ลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพ	12
- การใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ	21
บทที่ 2 การเตรียมตัวทำงานภาคสนาม	25
- การเลือกสนาม	26
- การแนะนำตัว	32
- การสร้างความสัมพันธ์	34
- การเริ่มทำงาน	37
บทที่ 3 การสังเกต	44
- ประเภทของการสังเกต	46
- สิ่งที่ต้องสังเกต	50
- บทบาทของผู้สังเกต	55
- การจดบันทึกภาคสนาม	62
- การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	67
บทที่ 4 การสัมภาษณ์	74
- ประเภทของการสัมภาษณ์	75
- ขั้นตอนของการสัมภาษณ์	82

- เทคนิคการสัมภาษณ์	85
- การใช้แบบสัมภาษณ์และการตั้งคำถาม	93
- คำถามแบบปลายเปิดและแบบปลายปิด	95
บทที่ 5 การรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการอื่น ๆ	104
- การใช้ข้อมูลเอกสาร	105
- การศึกษาประวัติชีวิต	113
- การใช้อุปกรณ์ช่วยรวบรวมข้อมูล	123
บทที่ 6 การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล	128
- การตรวจสอบข้อมูล	129
- การวิเคราะห์ข้อมูล	130
- การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร : การวิเคราะห์เนื้อหา	144
- คำแนะนำทั่วไปสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล	155
บทที่ 7 การเขียนรายงาน	161
บทที่ 8 ข้อควรระวังในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ	174
- การฝึกฝน	175
- ความเที่ยงตรงของข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ	176
- จรรยาบรรณของนักวิจัย	177
บรรณานุกรม	180
ภาคผนวก ก	186
ภาคผนวก ข	201

ความรู้ ปัญหา และการวิจัย

นับแต่โบราณมนุษย์ได้แสวงหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะให้ความรู้แก่ตนเอง มนุษย์หัดสังเกตความเป็นไปของธรรมชาติ เช่น ฝนตก พายุร้อง การเคลื่อนตำแหน่งของดวงดาว ตลอดจนชนิดของสัตว์และพืชต่าง ๆ แล้วก็ถ่ายทอดความรู้ให้แก่พวกพ้องลูกหลานของตน ความรู้ได้วิวัฒนาการตัวเองมาเป็นลำดับ จากการที่มนุษย์เริ่มสังเกตเป็นครั้งคราวจนถึงการที่เริ่มมีการศึกษาติดตามอย่างเป็นระบบ จนได้ข้อค้นพบหรือความรู้ใหม่ ที่หักล้างความรู้เก่าได้ เช่น ความรู้ที่ว่าโลกกลม โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์

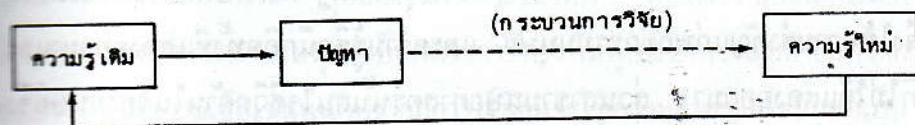
การศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบนี้เองคือที่มาของการวิจัย เราอาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ได้เริ่มมีกิจกรรมวิจัยมาแล้วนับเป็นพัน ๆ ปี เพราะการวิจัยคือการค้นหาข้อเท็จจริงเพื่อนำมาตอบปัญหาที่ตั้งไว้ ประสบการณ์ได้บอกแก่นมนุษย์ว่าการค้นหาข้อเท็จจริง *อย่างเป็นระบบระเบียบ* เช่นการสังเกตเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอ การตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล การรวบรวมข้อมูลให้เป็นระบบง่ายต่อการเข้าใจ จะช่วยให้คำตอบที่ได้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

เมื่อมนุษย์มีความรู้ยู่เดิมจากประสบการณ์และจากการถ่ายทอดของผู้อื่นแล้วมนุษย์มีความสงสัยเกิดขึ้น เพราะต้องการคำตอบเพิ่มไปจากที่รู้อยู่แล้ว ความสงสัยคือ *ปัญหา* ในการวิจัย *ปัญหาของการวิจัยคือช่องว่างระหว่างความคิดกับความเป็นจริง หรือความอยากรู้ในสิ่งที่คิดกับสิ่งที่เป็นจริงว่าจะสอดคล้องกันหรือไม่เพียงใด* เพราะปัญหานั้นเกิดขึ้นในระบบความคิด แต่ผู้คิดยังไม่รู้ว่าในความเป็นจริงเป็นอย่างไร เช่น มนุษย์รู้แล้วว่าโลกกลม แต่สงสัยว่าดวงจันทร์มีลักษณะกลมเหมือนโลกหรือไม่ ความสงสัยนี้เกิดขึ้นในระบบความคิด เมื่อนักดาราศาสตร์ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับภาพเงาของดวงจันทร์ที่ปรากฏบนดวงอาทิตย์ ซึ่งเป็นเส้นโค้ง ความสงสัยนี้กับข้อเท็จจริงก็มาพบกัน ทำให้หมดช่องว่าง ได้คำตอบซึ่งถือเป็นความรู้ใหม่ เมื่อนักวิจัยเกิดปัญหาขึ้น บางครั้งนักวิจัยอาจคาดคะเนคำตอบเอาไว้แล้วในระบบความคิด *คำตอบที่คาดไว้นั้นคือ สมมติฐานของการวิจัย* จะเห็นได้ว่า *กระบวนการวิจัยก็คือการเชื่อมโยงระบบความคิดกับระบบข้อเท็จจริงเข้าด้วยกัน โดยอาศัยเทคนิควิธีการต่าง ๆ ของศาสตร์เข้าช่วย* ขอให้สังเกตว่าเราเน้น *ระบบ* ของความคิดและข้อเท็จจริง นั่นคือไม่ใช่คิดสงสัยปัญหาเพียงชั่วคราวช่วยอย่างผิวเผิน แต่ต้องคิดไตร่ตรองและได้แสวงหาคำตอบ

หรือความรู้อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องที่มีอยู่แล้ว จนสามารถสรุปปัญหาได้ชัดเจน ปัญหา
 ที่เกิดจากการคิดอย่างเป็นระบบคือ ปัญหาที่มาจากรากฐานของการมองปรากฏการณ์
 อย่างเป็นระบบทุกด้าน (มิติ) แล้วนำปรากฏการณ์ทั้งหมดนั้นมาประสานกับหลัก
 วิชาการหรือแนวคิดทฤษฎีในศาสตร์ ส่วนระบบข้อเท็จจริงก็คือการรวบรวม
 ข้อมูล จากปรากฏการณ์อย่างเป็นระบบระเบียบ จนได้แบบแผนที่แท้จริง มีการ
 ตรวจสอบความถูกต้อง ไม่ใช่การหยิบเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงเหตุการณ์
 เดียว หรือข้อเท็จจริงเพียงเรื่องเดียวขึ้นมา แล้วยืนยันว่าเป็นตัวแทนของระบบ
 ข้อเท็จจริง นำไปใช้ตอบปัญหาของการวิจัย ระเบียบวิธีวิจัยที่กำหนดกันขึ้นนั้น
 ก็เพื่อตรวจสอบและทำให้กระบวนการวิจัยมีความถูกต้องรัดกุม

เราอาจสรุปความสัมพันธ์ของความรู้ ปัญหาและการวิจัยได้ด้วยภาพต่อ
 ไปนี้

แผนภูมิ 1 ความสัมพันธ์ของความรู้ ปัญหาและการวิจัย

ความรู้ใหม่ที่ได้จะถูกผนวกเข้ากับความรู้เดิมและเกิดปัญหาขึ้นใหม่ ทำให้มีการวิจัยเพื่อตอบปัญหาใหม่ต่อไปอีก

ความเชื่อพื้นฐานของนักวิชาการ : ปฏิฐานนิยมและปรากฏการณ์นิยม

อันที่จริงแล้ว หากเรายึดแนวคิดความสัมพันธ์ของความรู้ ปัญหา และ
 การวิจัยในแผนภูมิข้างต้น เป็นแนวทางในการแสวงหาความรู้ใหม่ ก็ไม่น่าจะ